

Vorbereiding op het leren lezen

Germa van Dijk-den Hoed & Ewald Vervaeet

Lezen is belangrijk. Daar is iedereen het over eens. Lezen opent immers de poort niet alleen tot alle kennis over wat voor onderwerp dan ook, maar ook tot de wereld van sprookjes en andere vormen van fictie. Van eenvoudige boodschappenlijstjes tot de wereldliteratuur van Homerus, Shakespeare en Vondel; als je kunt lezen, krijg je er vroeg of laat toegang toe en kun je er je horizon mee verbreden.

Vanwege het belang van het lezen kunnen we ons afvragen of niet-leesrijpe kinderen kunnen worden voorbereid op leren lezen. De afgelopen jaren is vanuit de omtrek van het onderwijsveld (Pabo's, PO-Raad, Onderwijsraad en dergelijke) geprobeerd om niet-leesrijpe kinderen toch al voor leestaakjes te stellen, zoals letterkennis. Zo riep de Inspectie van het Onderwijs in 2006 alle basisscholen op om in elk geval in groep 2 kinderen letters te laten leren¹:

- 'Als aan [letterkennis] in de kleutergroepen veel aandacht wordt besteed, kan dat gunstig zijn voor de leesstart van kinderen'
- 'Het is goed als in de kleutergroepen aandacht wordt besteed aan letterkennis'

DE BETEKENIS VAN LETTERKENNIS

Van oproepen tot letterkennis is de inspectie teruggekomen. Geven van voorschriften valt immers buiten haar toezichttaak. Maar vooral: letterkennis blijkt bij de meeste kleuters niet te werken. Bekend is de zomerdip: kinderen die aan het eind van groep 2 in vele uren 15 tot 23 letters hebben geleerd, zijn meer dan de helft daarvan weer vergeten na de zomervakantie. Het woord 'zomerdip' suggereert een klimaatverschijnsel. Iedereen in het onderwijsveld weet echter dat een kind dat in veel tijd 19 letters heeft geleerd en er zes weken later 10 van is vergeten, niet aan letterkennis toe is. Dan is het 'gisteren zweten, vandaag weten, morgen vergeten'.

LETTER = VORM EN KLANK

Letterkennis aan kleuters is dus niet zinvol. Wat is dan wel een goede voorbereiding op het leren lezen? Laten we eens nagaan wat een letter eigenlijk is.

Een letter is een figuurtje dat voor een klank staat. Zo staat in het Nederlands het figuurtje 'f' voor de klank /f/ die twee keer te horen is in het woord 'fuif'. In het Russisch staat 'И' voor de klank /ie/ die twee keer te horen is in het Nederlandse woord 'fietswiel'. In het Grieks staat 'P' voor de klank /r/ die twee keer te horen is in het Nederlandse woord 'roer', maar in het Nederlands voor de klank /p/ die twee keer te horen is in het Nederlandse woord 'pap'.

Een letter heeft dus een vorm en staat voor een klank. Een niet-leesrijp kind dat met klanken en vormen bezig is, krijgt dus een optimale voorbereiding op leren lezen als het eenmaal wél leesrijp zal zijn.

LEONHARD

Dat bezig zijn met klanken en vormen werkt bij niet-leesrijpe kinderen, is de eerste keer duidelijk geworden bij Leonhard, een jongen die, Germa van Dijk, in haar klas had. Na twee keer groep 2 gedaan te hebben kwam hij in groep 3 ook na drie maanden leesles niet tot schrijven en lezen.²

Juf Eveline, de ib'er van de school, doet de schrijfproef en leesproef met Leonhard als hij 7;5 is. (7;5 staat voor '7 jaar en 5 maanden'). In afbeelding 1 staat zijn schrijfproef. Hij schrijft zijn naam, Leonhard Geurtsen. Dan de woorden 'mamma' en 'pappa'. Tot slot 'Sinterklaas' en 'Zwartepiet' (het is 26 november) en de namen van zijn broer 'rutger' en zijn vriendjes 'marien' en 'jort'.

Dan zegt Eveline: 'Nu ga ik met jouw letters nieuwe woorden maken om te kijken of je die kunt lezen'. Zie afbeelding 2. Ze schrijft in zijn letters 'sip' en hij leest dat als 'S, i, p; sip'. Dit is hakken-en-plakken. Daarna ►

Hoofdstuk 1

SPELEN OM SAMEN TE DOEN

1 Het hakken van woorden in klankvoeten

- U zegt het woord 'voetbal'. Daarbij worden de stukjes waaruit het woord bestaat door u geklapt, terwijl het woord gezegd wordt. Dus 'voet-bal'. Zo'n stukje heet een *klankvoet*, maar dat vertelt u er voorlopig niet bij.
- Nadat u het voorgedaan heeft, doet het kind het na.
- Als dit goed gaat, zegt u het woord in zijn geheel en het kind verdeelt het woord in klappjes terwijl het dit woord ook zegt.
- De woorden zijn:

'school-deur'	'snoep-does'
'fiets-bel'	'zang-koor'
'zwem-broek'	'lees-boek'
'gym-zaal'	'kleur-krijt'
'vilt-stift'	'zee-hond'

2 Langste woord

- U noemt twee woorden, bijvoorbeeld 'reus' en 'kabouter', en het kind moet luisteren naar de lengte van het woord. U zegt de woorden en klapt daarbij de woordstukjes. Welk woord is langer?
- Het kind klapt de woorden en zegt welk woord het langst is.

'reus' – 'kabouter'	'pan' – 'theelepeltje'
'kast' – 'bijzettafeltje'	'kar' – 'driewieler'
'leeuw' – 'lieveheersbeestje'	'huis' – 'keukentafel'
'paard' – 'veulentje'	'flat' – 'kampeertentje'
'trein' – 'winkelwagen'	'bal' – 'legotrein'

Afbeelding 1. De klankspelen van hoofdstuk 1.

schrijft ze 'rap'; Leonhard: 'R, a, p; rump'; hij wijst op een 'a' in zijn schrijfproef en zegt 'ram'. Dit is twee keer hakken-en-gissen. Op grond van de klanken 'r' en 'p' raadt hij dat er 'rump' staat en daarna op grond van 'r' en 'a' dat er 'ram' staat. In het volgende woord hakt en gist Leonhard eveneens: hij leest 'kist' als 'K, i, s, t; rist'. Na 'gat' hakkend-en-plakkend als 'G, a, t; gat' gelezen te hebben, leest hij 'niks' ten slotte als 'N, i, k, s; sok'. Hij sluit dus af met hakken-en-gissen. Hij leest dus slechts twee van de vijf toetswoorden. Bij de andere drie woorden herstelt hij zijn hakken-en-gissen niet. Een leesrijp kind daarentegen herstelt zichzelf wel na het zeggen van een ander woord dan er staat. Bij 'niks' bijvoorbeeld hoort het zichzelf 'sok' zeggen, trekt het dat na aan wat er staat en ziet dan dat er geen 'sok' staat. In een tweede, rustige poging ontdekt het hakkend-en-plakkend dat er 'niks' staat.

KLANK- EN VORMOEFENINGEN

'Wat doen we met Leonhard?', was Evelines vraag op de cursus 'Leesrijpheid' aan een van ons, Ewald Vervaet. Vervaet: 'Onmiddellijk ophouden met leesles en hem klank- en vormoefeningen laten doen.'

Dat hij klankoefeningen nodig heeft, komt duidelijk naar voren in zijn schrijfproef: 'gAS' zou als 'geurt-sen' gelezen moeten worden, 'sitk' als /sinturklaas/, 'fA' als /zwartu piet/, 'mar' als /marien/, 'jot' als /jort/ en 'rugu' als /rutgur/. Alleen zijn voornaam en de woorden 'mamma' en 'pappa' kloppen – als we afzien van de dubbele 'm' in 'mamma' en de dubbele 'p' in 'pappa', wat schrijfconventies zijn en in eerste instantie niets met klankanalyse te maken hebben. En dat vormoefeningen hem goed zullen doen, blijkt eveneens in de schrijfproef. Hij spiegelt de 't' en heeft moeite met het vinden van de vorm van de 'j' (in 'jort') en van de 'R' (in 'rutger'). Bovendien spiegelt hij de 'g' in 'rutger' en roteert hij de gespiegelde 'g' in wat zijn achternaam zou moeten zijn ('gAS').

Zijn leerkracht, Germa van Dijk, heeft hem inderdaad met leesles laten ophouden en hem onder leesles klank- en vormoefeningen laten doen. Tweeëneenhalve maand later had ze de indruk dat hij wél leesrijp zou zijn, heeft ze de proeven opnieuw bij hem afgenomen; zie de afbeeldingen 3 en 4. Hij bleek inderdaad leesrijp te zijn en heeft toen binnen 32 klokuren alle letters leren lezen. Op het eind kon hij zinnen lezen op M3-niveau, zoals 'floor zegt dat haar zus zeer ziek

ZELFSTANDIG SPELEN

Het kind gaat zelfstandig aan de slag in zijn speelboek.

Uitleg bij de speelbladen:

1.1 Lijnen

De dunne streepjeslijnen worden overgetrokken en de dikke doorlopende lijnen worden eerst geprikt. Daarna kunnen ze gerist worden. (Ritsen wil zeggen dat de gaatjes met de prikker worden verbonden. In het geval van de rechte lijn ontstaat er één grote spleet.)

1.2 Doolhof

Doolhof. Kijk goed hoe de bij naar de roos moet vliegen. Welke weg moet je volgen? Kleur die weg met één kleur netjes in.

1.3 Roosterfiguur

Teken de figuren zo goed mogelijk na.

TIJD OVER?

Zie pagina 19.

Afbeelding 2. De vormspelen van hoofdstuk 1.

en zwak was' en 'piet zocht een schat maar schrok zich een aap'. Wat eerder drie maanden maar niet wilde lukken omdat hij niet-leesrijp was, ging nu wel omdat hij nu wel leesrijp was!

KLANK- EN VORMSPELEN

Leonhards klank- en vormoefeningen zijn bewerkt voor vijfjarige kinderen en ook nagetrokken bij vijfjarigen. Ook bij hen bleken ze te werken: de kinderen kunnen ze maken én worden optimaal voorbereid op het leren lezen als ze eenmaal leesrijp zullen zijn. Die oefeningen zijn in mei 2015 uitgegeven als Klank- en vormspel.³ We laten er zes voorbeelden uit zien – van het begin (hoofdstuk 1: afbeeldingen 5 en 6), uit het midden (hoofdstuk 21:

ZELFSTANDIG SPELEN

Het kind gaat zelfstandig aan de slag in zijn speelboek.

Uitleg bij de speelbladen:

21.1 Legpuzzel
Knip de stukjes van de puzzel op pagina 143 van het speelboek netjes uit. Samen vormen ze een legpuzzel. Maak de legpuzzel. Het voorbeeld vind je op de bladzijde. Plak de puzzel onder het voorbeeld.

21.2 Zoek de verschillen
Op het speelblad staan twee platen. Ze lijken hetzelfde, maar als je goed kijkt zijn er zes verschillen te vinden. Kun jij ze vinden? Zet om de verschillen een cirkel.

21.3 Welke pijl?
Je ziet bovenaan het speelblad een pijl die naar links wijst. Vier pijlen wijzen ook naar links. Welke? Zoek ze en kleur ze allemaal met dezelfde kleur in.

Afbeelding 4. De vormspelen van hoofdstuk 21.

Hoofdstuk 21

SPELEN OM SAMEN TE DOEN

1 Luisteren naar woorden met een /uu/-klank

- U zegt een woord. Als er een /uu/-klank te horen is, moet het kind zijn vinger opsteken. U kunt op het spel variëren door bijvoorbeeld te zeggen dat het kind gaat staan als het de /uu/-klank hoort en blijft zitten als hij de /uu/-klank niet hoort.
- Als het kind niet de juiste reactie geeft, spreekt u het woord nog eens duidelijk uit en vraagt u het kind het te herhalen en goed naar zichzelf te luisteren.
- U kunt het kind ook een rood en groen kaartje geven. Hoort het de /uu/-klank, dan steekt hij de groene kaart omhoog en als het de /uu/-klank niet hoort, steekt hij de rode kaart omhoog. Varieer in de manieren van spelen. Dat zorgt ervoor dat het kind er betrokken bij blijft en dat het goed luistert de verschillende klanken.
- De woorden zijn: 'riem', 'duur', 'buurt', 'breuk', 'vaart', 'spuug', 'dan', 'trein', 'zuur', 'niet', 'schuur', 'bruusk', 'klok', 'gum', 'luuk'.

2 Woorden met een /uu/-klank maken

Vraag het kind andere woorden te noemen waar een /uu/-klank in voorkomt. Dat kunnen namen van kinderen uit de klas zijn, gezinsleden, dingen in de klas, thuis/buiten. Als het 'vuur' zegt, zegt u: 'Ja, 'vuur'. Als het 'huis' zegt, zegt u: 'Nee, waar hoor je /uu/ in 'huis'?'

- Het kind moet ten minste drie verschillende woorden met /uu/ noemen. Als het dat lastig vindt, zegt u dat het woord met /uu/ kan beginnen ('uur', 'uw'); vervolgens dat het woord bijvoorbeeld met /guu/ begint ('guur', 'guus', 'gure') of met /vuu/ ('vuur', 'vuren', 'vuurkorf'), enzovoort. Eventueel (en als het kind het leuk vindt) mag het zelf zo'n begin noemen en dan zelf daar andere woorden bij zeggen.

3 Uit een woord de eerste klank tillen

- U zegt het woord dat niet tussen haakjes staat en vraagt het kind de eerste klank te noemen.
- Als zijn antwoord niet juist is, herhaalt u dat woord en zegt u er ook het woord tussen haakjes bij: met welke klank beginnen beide woorden?
- In alle gevallen zegt het kind een ander woord dat met die klank begint.

'bons' ('bus')	'spits' ('slee')	'deurbel' ('doos')
'steek' ('sok')	'groot' ('goot')	'afwas' ('alles')
'rijs' ('rat')	'worst' ('wolk')	'boomhut' ('boek')
'kast' ('kok')	'lamp' ('luis')	'rugzak' ('rots')
'zwem' ('zaak')	'vlees' ('vrees')	'flitser' ('fiets')

Afbeelding 3. De klankspelen van hoofdstuk 21.

Hoofdstuk 40

SPELEN OM SAMEN TE DOEN

1 Toevoegen van een klank

- U zegt: 'Zeg het woord /bui/'. Kind: 'bui'. U: 'Zeg nog eens het woord /bui/ maar dan met de klank /k/ erachter'. Kind: 'buik'. Zo ook met de volgende woorden:

'Zeg /klei/ met achteraan /n/.'	'Zeg /zo/ met achteraan /n/.'
'Zeg /kan/ met achteraan /s/.'	'Zeg /zou/ met achteraan /t/.'
'Zeg /koe/ met achteraan /k/.'	'Zeg /zal/ met achteraan /f/.'
'Zeg /bon/ met achteraan /t/.'	'Zeg /wel/ met achteraan /p/.'
'Zeg /blij/ met achteraan /f/.'	'Zeg /wol/ met achteraan /k/.'
'Zeg /ven/ met achteraan /t/.'	'Zeg /ver/ met achteraan /f/.'

- U zegt: 'Zeg het woord /rij/'. Kind: 'rij'. U: 'Zeg nog eens met woord /rij/ maar dan met de klank /b/ ervoor'. Kind: 'brij'.
- Zo ook met de volgende woorden:

'Zeg /luid/ met de /k/ ervoor.'	'Zeg /lauw/ met de /k/ ervoor.'
'Zeg /tem/ met de /s/ ervoor.'	'Zeg /lek/ met de /v/ ervoor.'
'Zeg /ruik/ met de /k/ ervoor.'	'Zeg /teil/ met de /s/ ervoor.'
'Zeg /teel/ met de /s/ ervoor.'	'Zeg /reep/ met de /g/ ervoor.'
'Zeg /toer/ met de /s/ ervoor.'	'Zeg /reed/ met de /t/ ervoor.'

2 Wat rijmt op 'boek'?

- U zegt vervolgens 'stoel'. Daar luistert het kind goed naar en hij zegt 'stoel' na.
- Welk woord / welke woorden rijmen op 'stoel'?
- Het kind bedenkt bij de onderstaande woorden rijmwoorden.

'sta'	'slaap'	'eet'	'kauw'	'boot'	'haken'	'tak'
'slik'	'kom'	'krant'	'hart'	'drink'	'gitaar'	'klok'

3 Op zoek naar woorden met verschillende hoeveelheden klankvoeten

- U hangt drie grote vellen papier op. Op het eerste vel staat één voorwerp (bijvoorbeeld één kers), op het tweede staan bijvoorbeeld twee huizen en op het derde drie poezen. U zorgt voor een stapel kranten, lijn en schaar.
- Het kind zoekt in de kranten en tijdschriften plaatjes op. Het kiest een plaatje uit en klapt het bijbehorende woord. Bijvoorbeeld het woord /auto/ wordt gehakt als /au-to/. Als er 1, 2 of 3 klappen bij zijn, knipt het het plaatje uit.
- Het woord wordt op het juiste vel papier geplakt. Het plaatje /au-to/ wordt dus op het papier met de twee voorwerpen erop geplakt.

Afbeelding 5. De klankspelen van hoofdstuk 40.

Afbeelding 6. De vormspelen van hoofdstuk 40.

Afbeelding 7. Pagina 19 uit de handleiding. Aan het eind van elk hoofdstuk wordt naar pagina 19 verwezen.

afbeeldingen 7 en 8) en van het slot (hoofdstuk 40: afbeeldingen 9 en 10). Bovendien eindigt elk hoofdstuk met 'Tijd over? Zie pagina 19'. Voor die pagina 19 zie afbeelding 11. De afbeeldingen 5-11 komen uit de handleiding voor de leerkracht bij Klank- en vormspel. De 'zelfstandige spelen' van de afbeeldingen 6, 8 en 10 staan in het speelboek voor de leerling bij Klank- en vormspel.

VOORWAARDENSCHIPPEND LEESONDERWIJS

De oefeningen in Klank- en vormspel heten opzettelijk 'spelen' in plaats van 'oefeningen' omdat van klanken en vormen bij kleuters geen lessen gemaakt mogen worden – kleuters moeten altijd vrij kunnen spelen. Het blijkt ook niet nodig er lessen van te maken, want kleuters zijn er gek op. Geen wonder: ze kunnen de spelen neurologisch en psychologisch aan én vooral in hakken, rijmen en andere klankspelen wordt het het kind duidelijk dat de continue woordenstroom in zijn praten uit afzonderlijke klanken bestaat!

Ter voorbereiding van het leren lezen doet de kleuter niets met letters maar speelt hij met klanken en vormen. Omdat dat de twee bestanddelen zijn van letters, is Klank- en vormspel voorwaardenscheppend leesonderwijs.

NOTEN

1. Inspectie van het Onderwijs, Iedereen kan leren lezen, september 2006.
2. Germa van Dijk vertelt over haar ervaringen met Leonhard op www.ontdekkendlerenlezen.nl/klankenvormspel/.
3. Germa van Dijk-den Hoed en Ewald Vervaet, Klank- en vormspel (handleiding en speelboek), Rotterdam, Gelling, 2015.